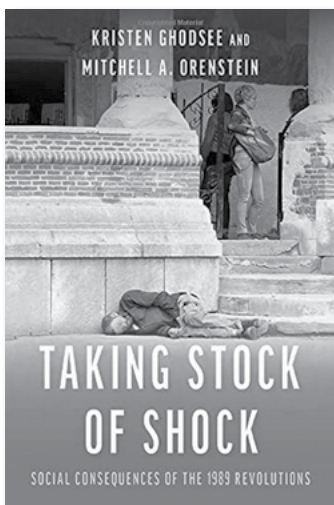

Kristen Ghodsee in Mitchell A. Orenstein, *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions*.

New York: Oxford University Press, 2021, 280 str.

Polom ali uspeh? Neomejena rast ali socialna katastrofa? Verjeti mnenju zahodnih institucij, politikov in strokovnjakov ali neposrednim izkušnjam ljudi? To so vprašanja, s katerimi avtorja Kristen Ghodsee in Mitchell A. Orenstein napovesta temo svoje monografije – *Taking stock of shock*. Pri pisanju ocene pretresa, ki se je zgodil po koncu socializma, sta moči združila dva ugledna ameriška profesorja ruske in vzhodnoevropske zgodovine in avtorja številnih del o obdobju postsocializma. Zaradi njunega mešanega etnografskega in politološkega pristopa je *Taking stock of shock* kakovosten primer interdisciplinarnega prispevka politologije in etnografije h kritičnemu razumevanju postsocializma na širšem geografskem območju. Zajameta države Srednje,

Vzhodne in Južne Evrope ter Srednje Azije, ki pa jih večinoma obravnavata kot bolj ali manj homogeno skupino. Zaradi jasnega sloga pisanja lahko knjiga pritegne tudi marsikaterega raziskovalca z drugih področij ali pa laičnega bralca, ki ga zanima, kako tranzicijsko obdobje še vedno pogojuje trenutno realnost.

Gradivo, na katerem avtorja ustvarjata pripoved, je sestavljeno iz obsežnih podatkovnih baz in obstoječe literature, pri čemer avtorja žal izpustita vire, ustvarjene v okolju, ki ga proučujeta.¹ Pri interpretaciji obdobja v ospredje že uvodoma stopi vprašanje kritike virov: takšni, kot so, omogočajo dve skrajno različni interpretaciji, torej tako interpretacijo tranzicije kot uspeha in neuspeha, česar se pisca dobro zavedata. Da bi prešla razkorak med interpretacijama, avtorja svoje delo zastavita v dveh korakih. Z uporabo kvantitativnega pristopa, ki izhaja s perspektive velikih institucij, najprej odgovorita na vprašanje, kaj se je med tranzicijo dogajalo na gospodarskem področju. V drugem koraku s preходом h kvalitativni analizi nato odgovorita na vprašanje, zakaj se je proces odvil tako, kot se je. Perspektiva, skozi katero avtorja ponovno interpretirata nekatere že znane ugotovitve, je perspektiva neenakosti, s katero približata posamezne na videz nasprotujoče si znanstvene ugotovitve različnih raziskovalnih področij. Štirje sklopi poglavij, vsak se osredotoča na svojo perspektivo (gospodarsko, demografsko, javnomnenjsko in etnografsko), so podprti s štirimi pripadajočimi skupinami virov, s katerimi avtorja podpreta svojo argumentacijo.

Začetek poglavja o gospodarskem razvoju v obdobju tranzicije avtorja pričneta z analizo načrtov, ki so jih v obliki publikacije *Reform in Eastern Europe* leta 1991 za-

¹ Gradivo, uporabljeno v knjigi, in povezave do nekaterih drugih relevantnih virov so dostopni na spletni strani, posvečeni knjigi. *Taking Stock of Shock*, pridobljeno 6. 9. 2022, <https://www.takingstockofshock.com/>.

stavili ugledni (večinoma ameriški) ekonomisti.² Njihovi načrti so temeljili na miselnosti o nezmotljivosti prostega trga ter na prepričanju, da bosta začetna tranzicijska kriza in morebitna škoda v nekaj letih prešli. Čeprav je iz dokumentov razvidno, da so načrtovalci reform do neke mere razumeli velike razlike med državami, ki so jih želeli reformirati, jih je njihova vera v domnevno nezmotljive zakonitosti neoliberalizma pripeljala do sklepa, da so različna izhodiščna stanja posameznih držav Srednje, Vzhodne in Južne Evrope ter Srednje Azije pravzaprav zanemarljiva.

Njihove odločitve so nato neposredno vplivale na države v prehodu, kar je predstavljeno v naslednjem razdelku knjige. Na podlagi mnenj, ki so jih zahodni ekonomisti izdali, so osrednje institucije, kot so World Bank, International Monetary Fund in European Bank for Reconstruction and Development, usmerjale svojo politiko v odnosu do tranzicijskih držav. V praksi je gospodarski prehod prinesel mnogo neželjenih posledic, od organiziranega kriminala do izkoriščanja privatizacijske zakonodaje, dviga stopnje revščine za večino gospodinjstev in povečanega števila smrti med prebivalstvom. Dostop do osnovnih življenjskih potrebščin, ki je bil v obdobju socializma zagotovljen tudi najrevnejšim, je skoraj čez noč postal omejen ali popolnoma prekinjen. V praktično vseh postsocialističnih državah je med tranzicijo, vzporedno s padcem natalitete in močnim trendom izseljevanja, strmo narasla stopnja umrljivosti. Ne le trg, ugotavljata avtorja, tudi obstoj in stanje institucij ter geografska lega posameznih držav so se izkazali za odločilne dejavnike pri izpeljavi tranzicije. Z ugotovitvijo tako nekoliko dopolnita izhodiščni vidik strokovnjakov, ki so na Zahodu pripravljali tranzicijske smernice, vendar od njega ne odstopita bistveno.

V tretjem sklopu ocenjujeta tranzicijo skozi lečo javnega mnenja. Preko mnogih javnomnenjskih raziskav je osrednji odgovor anketirancev, ki je, sledeč interpretaciji avtorjev, vedno znova presenečal predvsem (zahodne) institucije in raziskovalce, splošno nezadovoljstvo med prebivalci tranzicijskih držav tako s tranzicijo samo kot z njihovim kasnejšim življenjskim standardom. Med podatki, predstavljenimi v sklopu o gospodarski plati tranzicije, in demografskimi ter javnomnenjskimi informacijami, uporabljenimi v drugem in tretjem sklopu, se zarisuje osrednji interpretativni problem. Prvi prikazujejo tranzicijo kot nedvomen uspeh, medtem ko druga dva sklopa podatkov rišeta tranzicijo predvsem kot neuspeh.

Neenakost med prebivalci, ki jo avtorja uvodoma napovesta kot osrednjo pojasnjevalno perspektivo monografije, postane v tretjem sklopu poglavij osrednji pojasnjevalni dejavnik različnih razumevanj tranzicije. Neenakost naj bi skupaj s korupcijo, pesimizmom glede prihodnosti, nezaupanjem v sodržavljane in nezadovoljstvom posameznikov glede svojega premoženjskega stanja predstavljala ustrezne pogoje za dvig nacionalizma in kasnejši uspeh populizma v tranzicijskih državah. Pri tem avtorja sicer delno relativizirata podatke, ki so jih o tranzicijskih državah zbrale globalne institucije, denimo Svetovna banka. Mestoma povzemata interpretacije, da je socializem osrednji krivec za večino negativnih pojavov kasnejše tranzicije; deloma pa socialistično dediščino uporabljata kot pojasnjevalni dejavnik za različno razumevanje vloge države in pravičnosti kot družbene vrednote.

2 Oliver Blanchard et al., *Reform in Eastern Europe* (Cambridge: MIT Press, 1991).

Zadnji, četrti del knjige se skozi lečo etnografije odmakne od obsežnih kvantitativnih podatkov. Avtorja svojo pozornost namenita zgodbam posameznikov, ki so tranzicijo dejansko doživeli. Primeri se vrtijo okrog alkoholizma, občutkov izgube identitete, pretrganih družbenih vezi in pomanjkanja osnovne preskrbe. Pri tem primeru občasno povežeta z domnevo, da je slab življenjski standard večine v primerjavi s peščico tistih, ki so med tranzicijo obogateli, utrjeval občutek zamere, in tako opozorita na dejavnik neenakosti prebivalstva tranzicijskih držav. Vendar izbrani primeri (razen enega ali dveh) niso rezultat lastnih raziskav avtorjev. V poglavju namreč večinoma zgolj predstavita obstoječo literaturo, ki je s pomočjo etnografije do sedaj prispevala k razumevanju tranzicijskega obdobja, in njene posamezne vidike, ki najbolj dopolnjujejo sliko prvih treh poglavij. Poleg tega je med izbranimi primeri mnogo bolj prevladujoča tema izguba lastne identitete in občutek, da je državi vseeno za njeno prebivalstvo, kakor pa nezadovoljstvo ali nezaupanje do tistih ekonomsko uspešnejših sodržavljanov, ki jih avtorja imenujeta ‚zmagovalci tranzicije‘.

Splošne problematizacije zastavljenega vprašanja kot celote (»Ali je bila tranzicija uspešna ali ne?«) se avtorja lotita na zaključnih straneh knjige. Poleg ugotovitve, da je za razumevanje tranzicije treba poznati tudi obdobje, ki je bilo pred njo (torej vsaj pozni socializem), kritično obravnavata tudi strategije, s katerimi so bile tranzicije izvedene. Cena, ki so jo plačevali prebivalci, ustvarjalcev tranzicijskih politik ni nikdar pretirano zanimala. Namenjeno ji je premalo pozornosti in resnega razmisleka, pogosto pa sta bila revščina in večanje družbenih razlik razumljena kot nujno zlo. Posamezniki, ki so jih snovalci tranzicije v devetdesetih letih večinoma dojemali kot pasivne, so imeli na oblikovanje mednarodnih gospodarskih in političnih smernic razmeroma malo vpliva. Negativne posledice, ki jih je prineslo takšno ravnanje, so bile pogosto razumljene kot zapuščina socializma, ki bo minila sama od sebe, in ne kot razlog za prilagoditev izvajanja tranzicije.

Kljub mnogim lucidnim vpogledom, ki jih monografija prinaša, pred očmi bralca vse do zadnjih vrstic obvisi vprašanje, ali se nista avtorja s svojim opisovanjem ujela v podobno zanko binarnih pogledov, kot jo očitata preteklim generacijam ustvarjalcev tranzicijske politike (Združene države Amerike kot napredna država, tranzicijske države kot tiste v kroničnem zaostanku; uporaba pretežno zahodnoevropske literature, ne pa (tudi) znanja, ustvarjenega v regiji; tranzicija kot uspeh za bogato ter neuspeh za revno prebivalstvo itd.). Sklepne vrstice knjige razkrijejo še en, uvodoma neartikuliran problem, za katerega avtorja na primeru tranzicijskih držav iz devetdesetih let iščeta možne rešitve: kako Združene države Amerike po pandemiji covid-19 ter vzhodnoevropske tranzicijske države, ki se soočajo z dolgo trajno krizo, najlažje povesti iz družbene in gospodarske stagnacije.